

УДК: 631.115.11:349.422(477)

Бурлака О.М., асистент
Вінницький національний аграрний університет**ФЕРМЕРСТВО ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ФОРМА
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Одним з пріоритетних ринкових перетворень на селі є становлення різних організаційно-правових структур, особливе місце серед яких займають фермерські господарства як одна з перспективних форм підприємництва. Фермерські господарства є найбільш поширеною організаційно-правовою формою сільськогосподарської діяльності в Україні, зростання їх кількості та розвиток сприяє відтворенню села, створенню додаткових робочих місць у сільській місцевості, відіграє важливу роль у розв'язанні соціальних проблем села.

Ключові слова: фермерські господарства, сільська місцевість, ринкові відносини, економічні перетворення, підприємницький потенціал, агропромисловий комплекс, оренда, добробут селян, рентабельність, державна підтримка.

Аграрна реформа в цілому і зокрема реформування аграрного сектору економіки дали відповідні результати. Починаючи з 2000 року, відбулися позитивні тенденції в розвитку сільського господарства України.

На сучасному етапі економічних реформ і становлення ринкових відносин в Україні науковий та практичний інтерес до підприємництва невпинно зростає. В умовах радикальних економічних перетворень особливої ваги набуває реалізація підприємницького потенціалу як в економічній так і в соціальній сфері суспільства, відтворення підприємницької субкультури, становлення й розширення системи підготовки вітчизняних підприємців. Саме підприємництво є елементом економіки, який завдяки своїй інноваційній специфіці здатний вивести її на високий рівень. Світовий досвід держав з ринковою економікою переконує, де великі підприємства і корпорації, значна частка валового продукту створюється великою кількістю малих підприємств. Вони є не тільки гарантами гнучкості й динамічності економіки, потужним засобом постійних коректив і збереження структури виробництва, що задовольняє потреби населення в роботі, заробітній платі, соціальних послугах, але й тією сферою, яка дає змогу державі розв'язувати соціальні проблеми, а громадянам – реалізуватися на особистому рівні [6].

Одним з пріоритетних ринкових перетворень на селі є становлення різних організаційно-правових структур, особливе місце серед яких займають фермерські господарства як одна з перспективних форм підприємництва. Передумовою їх функціонування стало реформування форм власності і реорганізація системи управління. З відродженням і зміцненням приватної власності пов'язуються надії на розвиток мотиваційного механізму високопродуктивної праці, підвищення добробуту селян та вирішення важливих економічних та соціальних проблем агропромислового комплексу.

Фермерство як сімейно-приватна форма господарювання на селі почало розвиватися на початку 80-х років. За період ринкових перетворень фермерські господарства стали невід'ємною складовою аграрної економіки.

Питання становлення та розвитку фермерських господарств висвітлено у працях

провідних вчених економістів-аграрників А. Бурика, М. Лобаса, Л. Мельника, В. Меселя-Веселяка, П. Саблука, В. Збарського, В. Зіновчука, В. Довженко, М. Шульського, Л. Мармуль, О. Амосова та інших. Однак питання їх подальшого розвитку та підвищення ефективності функціонування на нинішній час залишається неврегульованим та потребує подальшого дослідження.

Метою статті є вивчення сучасного стану організації виробництва в фермерських господарствах, оскільки фермерський уклад на селі можна оцінювати як раціональну та ефективну організаційну форму сільськогосподарського виробництва.

За даними Держкомзему станом на 1 квітня 2011 року реформування в Україні проведено у 11930 господарствах (99,8%). Внаслідок реформування створено 34,7 тис. нових агроформувань ринкового типу, у власності та користуванні яких на правах оренди знаходиться 19 млн. га земель.

З них:

- товариств з обмеженою відповідальністю – 7,9 тис. (22,9%) площею 8,8 млн. га;
- приватних (приватно-орендних) підприємств – 5,3 тис. (15,3%) площею 3,2 млн.

га:

- акціонерних товариств – 0,7 тис. (2,1%) площею 905,6 тис. га;
- сільськогосподарських кооперативів – 1 тис. (3%) площею 953,2 тис. га;
- фермерських господарств – 11,9 тис. (34,4%) площею 2,9 млн. га;
- інших суб'єктів господарювання – 7,7 тис. (22,3%) площею 1,8 млн. га;

Оренда є найпоширенішим та найменш затратним способом розширення земельної площі новостворених структур (табл.1).

Таблиця 1

Укладення договорів оренди земельних ділянок та земельних часток (пай) в
Україні (у % до підсумку)

Показник	Роки (станом на 1 січня)					
	2001	2005	2008	2009	2010	2011
Укладено договорів оренди земельної частки (паю). всього	100	100	100	100	100	100
з них згідно державних актів	-	42,3	74,7	86,9	87,3	90,3
Із загальної кількості договорів укладено:						
- з господарствами, де отримано земельний (пай) або їх правонаступниками	85,1	68,7	49,9	42,2	42,2	39,8
- з фермерськими господарствами	4,4	8,1	12,8	14,0	14	14,3
- з іншими суб'єктами	10,5	23,2	37,3	43,8	43,8	45,9
Із загальної кількості договорів укладено з селянами-пенсіонерами	52,3	53,5	52,9	52,9	52,9	52,6
Укладено договорів оренди за строками їх дії:						
на 1-3 роки	45,7	26,2	15,8	9,9	10,0	8,5
на 4-5 років	41,2	61,4	57,2	49,4	49,0	46,2
на 6-10 років	11,3	10,2	19,9	30,4	30,6	33,9
на більше 10 років	1,8	2,2	7,1	10,3	10,4	11,4

Найбільш оптимальною при цьому є середньострокова оренда – 6-10 років (табл.1). Такі терміни оренди дозволяють орендарям здійснювати інвестиції в довгострокове поліпшення земель та отримати віддачу на вкладений капітал впродовж довгострокового періоду.

Визначальними критеріями при формуванні земельних масивів новостворених об'єднань є: родючість земель і їх наближеність до великих промислових центрів та сировинних зон.

У зв'язку з цим відбувається посилення конкуренції на ринку оренди та суборенди земель. Якщо держава законодавчо регламентує нижню межу орендної плати на рівні 3.0% від нормативної грошової оцінки, то інтегровані структури пропонують до 8%. Якщо в середньому по Україні вона становить 303,4 грн. за 1 га, то в великих аграрних об'єднаннях за умов укладення договорів на термін понад 5 років вона досягає 750 грн.

У реформованих сільськогосподарських підприємствах відбулись зміни в структурі посівних площ, що пов'язано з переходом на ринкові відносини та скорочення в них поголів'я тварин.

В цілому по Україні, а також в усіх її зонах зросла питома вага зернових і технічних та зменшилась - кормових культур. Якщо в 1999 р. зернові займали 52.5% посівних площ, то у останні роки – понад 60 %.

У сільськогосподарських підприємствах підвищується урожайність сільськогосподарських культур, зростає виробництво валової продукції та збільшується прибуток від рослинництва у розрахунку на одиницю площі.

У системі багатокладної економіки фермерські господарства як організаційні форми, що відповідають критеріям малого аграрного підприємництва, сприяють вирішенню продовольчої проблеми, зайнятості сільського населення, відроджують соціальну сферу села.

Фермерські господарства є найбільш поширеною організаційно-правовою формою сільськогосподарської діяльності в Україні і на 01.01.2012 року використовували 10.4% сільськогосподарських угідь.

Останніми роками спостерігається тенденція до зменшення як кількості фермерських господарств, так і площі сільськогосподарських угідь, що знаходяться в їхньому користуванні.

На 01.01.2013 року налічувалось майже 34 тис фермерських господарств (на 01.01.2012 – майже 41 тис.), у власності та користуванні яких знаходиться 4,3 млн. га сільськогосподарських угідь. Середній розмір фермерських наділів у 2012 році збільшився на 18,1 га і становив 124,2 га (на 01.01.2012 – 106,1 га).

Площі земель фермерів розширюються як за рахунок укрупнення самих господарств так і за рахунок оренди земельних часток (паїв). Орендовані землі фермерських господарств за 2012 рік становили 82,8% загальної площі землі, яка є в їхньому користуванні. Чисельність працівників у фермерських господарствах у 2012 році становила більше 100 тис. осіб (табл. 2). При цьому їхня чисельність з кожним роком збільшується так у порівнянні з 2011 роком їх чисельність зросла на 1,8%, а у порівнянні з 2000 роком зросла на 29%. Рівень рентабельності сільськогосподарської діяльності у фермерських господарствах у 2012 році дорівнював 27,9%, що на 7,2% більше від рівня рентабельності сільськогосподарських підприємств, що свідчить про ефективність даної форми господарювання [3].

Таблиця 2

Загальні характеристики і результати роботи сільськогосподарських підприємств, включаючи фермерські господарства, за 2012 рік

Показник	Сільськогосподарські підприємства – всього	У т.ч. фермерські господарства
Кількість підприємств	42307	33997
Середня кількість працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, осіб	558566	100243
Площа сільськогосподарських угідь – всього, тис. га	21232,5	4392,2
у т.ч. взято в оренду	19509,0	3635,8
Чистий дохід (виручка) від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг, млн. грн.	132206,1	17936,5
у т.ч. сільськогосподарської продукції	128452,6	17611,2
Прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг, млн. грн.	22683,3	3914,4
у т.ч. сільськогосподарської продукції	22297,1	3828,2
Рівень рентабельності сільськогосподарської діяльності, %	20,7	27,9
у т.ч. рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва	21,0	27,8

Розвиток фермерства є прогресивною формою підприємницької діяльності у галузі сільського господарства, зростання їх кількості та розвиток сприяє відтворенню села, створенню додаткових робочих місць у сільській місцевості, відіграє важливу роль у розв'язанні соціальних проблем села [4].

Фермерським господарствам надається допомога за рахунок державного і місцевого бюджетів, у тому числі через Український державний фонд підтримки фермерських господарств, який є державною бюджетною установою, яка виконує функції з реалізації державної політики щодо фінансової підтримки становлення і розвитку фермерських господарств [1].

Вирішення проблеми матеріально-технічного забезпечення фермерських господарств дозволить здійснювати механізацію і автоматизацію сільськогосподарської праці, що сприятиме підвищенню рівня використання трудових ресурсів і ефективності виробництва сільськогосподарської продукції. Забезпечення фермерських господарств всіма необхідними технічними засобами дасть змогу полегшити працю фермерів, покращити умови праці.

В основному фермери займаються виробництвом продукції рослинництва. Напрямок спеціалізації фермерських господарств визначається природно-кліматичними умовами, розміщенням господарств щодо ринків збуту продукції, наявністю власних матеріально-технічних та фінансових можливостей.

Державна підтримка фермерських господарств здійснюється за напрямками: вдосконалення нормативно-правової бази через вирівнювання умов господарювання

різних організаційно-правових форм і фінансово-кредитна підтримка через бюджетні програми.

У 2012 році Верховною Радою України прийнято Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22.03.2012 року № 4618 – VI, що визначає правові та економічні засади державної політики у сфері підтримки й розвитку малого і середнього підприємництва.

Таблиця 3

Державна підтримка фермерських господарств за роками, млн. грн.

Показники	2008	2009	2010	2012
Отримано коштів державної підтримки – всього	692,3	658,5	448,2	934,5
у тому числі				
за рахунок бюджетних дотацій	469,5	111,3	93,4	66,1
з них				
для підтримки виробництва продукції рослинництва	265,4	46,4	50,5	29,4
для розвитку тваринництва	78,2	17,9	7,8	13,1
за іншими видами (напрямами) державної підтримки	125,9	47,0	35,0	23,6
за рахунок податку на додану вартість	222,8	547,2	354,8	868,4
з них				
для підтримки виробництва продукції рослинництва	151,3	517,3	302,5	822,9
для розвитку тваринництва	71,5	29,9	52,3	45,5

Державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва та об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва включає фінансову, інформаційну, консультаційну підтримку, у тому числі підтримку у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, що проводять експортну діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу [2].

Вирішальним фактором подальшого розвитку фермерства та малого і середнього підприємництва на селі є рішення про державну підтримку [5].

Удосконалення розвитку форм господарювання має гарантувати продовольчу безпеку країни через створення однакових економічних умов для розвитку сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств.

Література

1. Про фермерське господарство: Закон України від 2003.06.19 № 973 – IV // rada.kiev.ua.
2. Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього

- підприємництва в Україні» від 22.03.2012 №4618-VI//Офіц. Вісн. України. – 2012. - № 30 (27.04.2012). Ст. 1101.
3. Статистичний бюлетень. Валова продукція сільського господарства України за 2012 рік. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 22 с.
4. Горьовий В.П. Мале підприємство: поступи розвитку, проблеми: монографія / В.П.Горьовий. К.: «Аграр-Медіа-Груп», 2012. – 600с.
5. Горьовий В.П., Продивус Л.В. Аграрна політика у розвитку фермерства в Україні / В.П.Горьовий // Економіка АПК, 2012– № 12– С. 10-18.
6. Збарський В.К., Грабовський Д.О. Розвиток малого підприємництва в Україні: погляд на проблему / В.К.Збарський, Д.О.Грабовський // Агроінком, 2007– № 5-6– С. 81-85

References

1. Pro fermers'ke hospodarstvo: Zakon Ukrayiny vid 2003.06.19 # 973 – IV // rada.kiev.ua.
2. Zakon Ukrayiny «Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku maloho i seredn'oho pidpryyemnytstva v Ukrayini» vid 22.03.2012 #4618-VI//Ofits. Visn. Ukrayiny. – 2012. - # 30 (27.04.2012). St. 1101.
3. Statystychnyy byuletень. Valova produktsiya sil'skoho hospodarstva Ukrayiny za 2012 rik. – K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny, 2013. – 22 s.
4. Hor'ovyy V.P. Male pidpryyemnytstvo: postupy rozvytku, problemy: monohrafiya / V.P.Hor'ovyy. K.: «Ahrar-Media-Hrup», 2012. – 600s.
5. Hor'ovyy V.P., Prodyvus L.V. Ahrarna polityka u rozvytku fermerstva v Ukrayini / V.P.Hor'ovyy // Ekonomika APK, 2012– # 12– S. 10-18.
6. Zbars'kyy V.K., Hrabovs'kyy D.O. Rozvytok maloho pidpryyemnytstva v Ukrayini: pohlyad na problemu / V.K.Zbars'kyy, D.O.Hrabovs'kyy // Ahroinkom, 2007– # 5-6– S. 81-85

УДК: 631.115.11(477)

РАЗВИТИЕ ФЕРМЕРСТВА В УКРАИНЕ / Бурлака О.М.

Одним из приоритетных рыночных преобразований на селе является становление различных организационно - правовых структур, особое место среди которых занимают фермерские хозяйства как одна из перспективных форм предпринимательства. Предпосылкой функционирования стало реформирование форм собственности и реорганизация системы управления. Фермерские хозяйства является наиболее распространенной организационно - правовой формой сельскохозяйственной деятельности в Украине и на 01.01.2012 года использовали 10,4 % сельскохозяйственных угодий. Площади земель фермеров расширяются как за счет укрупнения самих хозяйств так и за счет аренды земельных долей (паев). Арендованные земли фермерских хозяйств за 2012 год составили 82,8 % общей площади земли, которая есть в их пользовании. Численность работников в фермерских хозяйствах в 2012 году составила более ста тысяч человек. Развитие фермерства является прогрессивной формой предпринимательской деятельности в области сельского хозяйства, рост их количества и развитие способствует восстановлению села, созданию дополнительных рабочих мест в сельской местности, играет важную роль в решении социальных проблем села. Фермерским хозяйствам оказывается помощь за счет государственного и местного бюджетов, в том числе через Украинский государственный фонд поддержки фермерских хозяйств, который является государственным бюджетным учреждением, которое выполняет функции по